

la, Vita et Apologia, seu, ut interior titulus habet, A S. Hilarii Are. Vita, et quod superest Opusculorum ejusdem, cum excusis codicibus et manuscripto sanctæ Arelatensis Ecclesiæ collata a Paschasio Quesnello; ad calcem Operum Leonis M. ab eo editorum T. I, pagg. 729—776.

In hisce opusculis Quesnellus nihil complexus est præterquam Vitam Honorati ad codicem Arelatensem et Bollandianam editionem relectam, Metrum in Genesin et Epistolam ad Eucherium Lugdunensem. Narrationem de Miraculis Genesii, quæ apud Sürum Hilarii nomine decorata legitur, ab ejus facundia abhorrerè scribit et potius Honorati Massiliensis stylum redolere. Apologià pro S. Hilario et Ecclesiæ Arelatensis juribus antiquis inter Dissertationes Leonis Operibus tomò secundo adjunctas est quinta, spectatque ad Epistolam Leonis X (al. XXXIX) ad episcopos Viennensis provinciæ.

1677. Lugduni, apud Anissonios; in-fol. S. Hilarii Arelatensis Opuscula, videlicet Epistola ad Eucherium, Epistola brevis ad Augustinum, historia Genesios heroico carmine descripta; in *Bibl. Max. PP.* T. VII, pagg. 1228—50.

1700. Lugduni, apud Joannem Certe; in-fol. S. Hilarii Arelatensis episcopi Vita, Opuscula et Apologia; cum Leonis M. Operibus edidit Pasch. Quesnellus T. I, pagg. 361—86.

SECOLO XVIII.

1731. Romæ, typis Jo. Zempel; in-8°. S. Hilarii Arelatensis episcopi Opuscula ad mss. codd. insignioresque editiones recensita ac notis illustrata a D. Jo. SALINAS Neapolitano, etc., cum Vincentio Lirinensi.

Genuina Hilarii scripta ab iis quæ fide minus explorata aut falso illi tribuuntur, secrevit. Ad illa duo tantum pertinere existimavit, Honorati Vitam scilicet et Epistolam ad Eucherium; ex altera classe tria exscribi fecit, Metrum in Genesin, Carmen de Fratibus Machabæis, quæ duo recte Hilario Arelateni adjudicari existimant, et Genesii Miraculum.

Textus Vitæ Honorati pro fundamento habet recensionem Bollandianam; raro lectiones Quesnelli admixtæ sunt. Consulit et ipse quidem Salinasius codices mss. bibliothecæ Regiæ Suecorum n. 645 et 1023, antiquos et optimæ notæ, sed magis ad tuendas Bollandianas lectiones quam novas invehendas. Testatur enim mss. auctoritate aliisque de causis parce et verecunde loca quædam se restituisse feliciter Bollandi sagacitate correctâ, deformataque verius quam emendata in sequentibus editionibus. Nec voluit capitum numerorumque distinctionem a Bollandio invecam turbare, ne citationum varietate lectores scriptoresque inutiliter fatigaretur. Plura etiam ad notas observationesque, quarum quidem satis copiosa materia jam a Joanne Barrali parata fuerat, Bollandus contulit. Quod atinet ad epistolam ad Eucherium, et eam codicis ms. ope recensuisse et emendasse profitetur Salinasius, sicuti ea quæ ab his secrevisse eum significavimus, ad optimarum editionum, quales sunt Weitzii, Quesnelli, PP. Maurinorum et Rosweydi, fidem repræsentavit.

Carmen de Providentia, quod nullo specioso argumento Hilario tribui negat, daturus erat in appendice ad dissertationem quam meditabatur apologeticam, in qua præter alia et hujus carminis doctrinam curiosius examinare constituerat.

S. HILARII ARELATENSIS VITA

Ab auctore ejusdem S. Hilarii discipulo scripta.

Ex editione Balleriniana Operum S. Leonis Magni tom. II.)

PROEMIUM.

1. Conscius imperitiæ meæ, et non ignarus igna-

Qui S. Honoratum Massiliensem episcopum sequentis Vitæ auctorem existimant, nullius codicis auctoritate nituntur. Solum insistent testimonio vulgati Gennadii cap. 99, ubi de S. Honorato Massiliensi scribitur: *Sanctorum quoque Patrum Vitæ ad ædificationem posterorum compta ipse legendas, præcipue nutritoris (Barralis legit meritoris) sui Hilarii Arelatensis.* Nunc vera jam inter eruditos constat illud caput 99 non esse Gennadii, sed posteriori additamento operi ipsius fuisse subjectum. Enimvero in pluribus mss. libris deest, quod observavit Petrus Franciscus Chiffletius, Miræus, Suffridus Petri, et Ernestus Salomonis Cypriani; et (quod plurimum valet) abest etiam a nonnullis antiquis exemplaribus alias additiones præferentibus, quas in vetustioribus vel sincerioribus codicibus haudquaquam invenies. Hinc quoque S. Honorati elogium omittitur a S. Isidoro, a S. Melfonso; ab Honorio Augustodunensi; et a Sigiberto; qui postremi e Gennadio potissimum exscripsere. In codice 100 S. Crucis in Hierusalim Gennadii catalogus desinit in Joanne Antio-

viæ, dum tenerum verecundiæ frontem silentii latebris volui cunctabundus operire, eamque sub

ebeno, idemque deprehenditur in ms. Vat. 551, et in prioribus Gennadii editionibus, quas Aleriensis ex alio codice impressit. Pervetustum exemplum capituli cathedralis Veronensis eundem catalogum ad Joannem Antiochenum usque pari modo perducit; et solum post hujus elogium duo additamenta subjicit, alterum de Gelasio pontifice, de ipso Gennadio alterum. Hæc sola additio post primam editionem operis ab eodem Gennadio profecta credi potest. Cætera autem Cæsarii Arelatensis, Eugenio Carthagenensis, Juliani Pomerii, et Gennadii Massiliensis elogia, quæ in editis quidem leguntur, at in antiquioribus memoratis exemplaribus desunt, posterioribus incerti, seu incertorum scriptorum additamentis tribuenda sunt. Id vero de elogio S. Honorati multo magis patet, quippe quod in aliquot etiam ex iis mss. non legitur, quæ cætera additamenta exhibent ad Pomerium usque, uti Petrus Chiffletius animadvertit. Hinc Ernestus Salomonis Cypriani de hoc capite 99 judicium ferens scripsit in editione Fabricii: *Hæc Vitæ Honorati descriptionem ineptissimus quidam homuncu-*

velamine taciturnitatis abscondere, jussionibus venerabilibus diutissime repugnavi. Sed vicit meritum dominorum præsentiumque pontificum; si tamen obedientis temeritas non imminuat judicium tam sublimium sacerdotum: quia cui fandi facultas non suppetit ubertate loquendi, indocta rusticitate depressus, frustra vocatur in enpam, si nequeat excolere propositam sterili sermone materiem; ejus ponderis magnitudine angustus animus in ipso præfationis exordio præfocatur, dum innumeras virtutum palmas hinc inde circumspicit, ^a nec incipere quod aggredi conatur, queat, nec quod cœperit, supplere prævaleat.

CAPUT PRIMUM.

Natalium nobilitas ab Hilario et auctore ejus vitæ posthabita

2. Beatissimi igitur Hilarii, peculiariis patris, monachi singularis, antistitis summi, doctoris eximii, pii institutoris, Vitam sermone pauperulo, sensu tenui cupiens demonstrare, dignum duco nequaquam more rhetorico patriam parentesque memorare: quia etiam ipse in laudibus venerandi propinqui præcelsum stemma natalium maluit nobilitare dum respuit, commendare dum præterit, dilatare dum

lus Gennadio supposit. Stylus plane diversus est a Gennadii nostri scripturæ genere; nec est in codicibus nostris.

Etsi vero hoc caput Gennadium non habeat auctorem, cum tamen invenitur in aliquot non recentibus mss. Gennadii, scriptum et additum negari nequit a vetu- to aliquo ignoto scriptore, qui Honorato Massiliensi Hilarii Vitam attribuit. Neque ideo hæc Vita eidem Honorato certe adjudicanda est. Vitæ hujus auctor ipsius Hilarii exsequiis interfuit, ex cap. 22, ubi etiam Basilium nominat, tum presbyterum, postea vero, cum scribebat, episcopum; quæ Honorati Massiliensis ætati non repugnant. At non propterea hic certus est auctor. Ex tribus enim mss. exemplis quæ hactenus nota sunt, duo, videlicet Lirinense et Vaticanum Reginæ 645, auctoris nomine earent; tertium vero Arelatense, licet ejusdem Ecclesie sit cui Hilarius præfuit, non tamen Honoratum, sed Reverentii auctorem præfert, quemadmodum Petrus Saxius et Quesselus ipse testantur. Hæc Arelatensis manuscripsi inscriptio passim rejicitur, eo quod Saxius putarit Reverentii nomine indicari Ravennium Arelatensem, qui Hilario immediate successit. Ravennio enim hæc Vitam convenire non potest ex eo cognoscitur, quia in eadem bis cum laude nominatur Ravennius, et c. 23 Hilarii successores plurali numero appellatur. Ex capite autem 24 liquet hanc Vitam fuisse scriptam *tot amorum spatiis evolutis* post Hilarii mortem, id est sub fine sæculi v, cum Ravennius jamdiu ante e vivis excesserit. Quesselus suspicatur Honoratum Massiliensem sub Reverentii nomine latere voluisse, ut aliis ejusdem ævi et regionis scriptoribus placuit. At nulla occurrit ratio cur Honoratum, si Vitæ auctor fuit, non tam latere quam confictum nomen operi præligere voluerit, cum præsertim de Vita agatur quæ, *jussionibus venerabilibus* exarata, ut in proœmio traditur, verum auctorem aliis cognitum alieno nomine occultari non sinebat.

Hinc recte fortassis cardinalis Baronius, Miræus, et Papebrochius in suspicionem venerunt, hanc Vitam Reverentii nomine inscriptam, esse diversam ab illa quam Honorato Massiliensi antiquæ auctori apud vulgatum Gennadium attribuit; et Reverentio nobis

A spernit. Ego, ut sic dixerim, hujus rei non immerito arbitror faciendam esse jacturam, ubi præconiorum sublimium redundat ubertas: more artificum, qui composituri diadema pretiosum, sic eligunt veras gemmas, ut aliquas tamen præterire noscantur industria: ita et ego, ubi virtutum exuberant margaritæ, nonnullas necessario prætermittam, ut vitæ ipsius pretiosissimum monile, non humanis gemmis ornatum, sed supernis virtutibus splendidum, sine artificis manu, pretiositate propria commendetur. Proinde infantie ejus rudimenta, indolem pueritiam; jam tunc quæ subsecuta sunt, ^b vultus nivei candorem, fulgentium luminum faces, modestum gradientis incessum, ignem flagrantis ingenii, inexhaustum fœundie fontem, philosophicorum dogmatum ^c interiorum veramque doctrinam, præclara posteris tradita ejus eloquio monumenta testantur, brevi tradito compendio, ^d illis definiens hæc requirenda personis, in quibus tanta insignia nequeunt fructificare virtutum. Ego autem, qui in humilitate gratiam, in mundi contemptu sapientiam, in auctoris amore justitiam, in carnis mortificatione prudentiam, in perennium præmiorum comparatione fortitudinem prædico, illa omnia necessaria dissimulatione præ-

ignoto ex mss. codicibus Arelatensis fide adjudicandam existimant. Hic auctor episcopum creditur ex illis extremi capituli verbis quibus se *sacerdotem* appellat. At præterquam quod hoc caput deest in ms. Vat. Reginæ, *sacerdotis* nomen non semper pro *episcopo*, sed nonnumquam etiam pro *presbytero* accipitur, ut pluribus exemplis probare liceret. Sed ne in externa divagemur, idem Vitæ auctor cum cap. 8 inter sacras Hilarii episcopi curas retulit, *sacerdotes Domini non solum verbis, sed facis accendere.... digna sacerdotia consecrare.... pontifices ordinare*; sacerdotes a pontificibus distinguens, *sacerdotum* voce presbyteros tam perfectio intellexit; cum præsertim instructio non tam verbis quam tactis adhibenda iis presbyteris congruat, qui una cum Hilario vitam debebant. Auctorem quidem Vitæ, licet *sacerdotis* nomine appellatum, presbyterum, cum scripsit, non vero episcopum fuisse, Tillemontius ex aliis ejusdem Vitæ locis collegit not. 6 in Hilarium. Quod si credatur episcopum, Reverentium ignotæ sedis episcopum Vitæ auctorem credere nihil vetat quin ad Honoratum Massiliensem confugiendum sit. Quicumque vero hic auctor judicetur, certe a studio aliquo defendendi Hilarii, quod ea fit quibus Leonis censuram incurrit, alienum non fuisse ex nostris observationibus in dissert. 5 Quesselli part. 1, c. 1, n. 3, facile intelliges.

Hanc Vitam Baralis publici juris fecit ex antiquo codice monasterii Lirinensis, ac exinde inserta fuit ultima Surii editioni. Eandem reuserunt Bollandistæ cum emendationibus e codice reginæ Suecorum, quas pater Possinus ad ipsos misit. Quesselus in sua editione codice Arelatensi usus est. Nos plurimum debemus diligentie D. D. Joannis Salinas canonici regularis Lateranensis, qui eandem Vitam impressit Romæ an. 1752. Non solum enim laudatas editiones recoluit, verum etiam accuratissime consuluit ms. Vat. Reginæ 645, qui utrum sit ille idem quem P. Possinus apud eandem regnam tunc viventem invenit, an diversus, ignoratur.

^a Que-n., *ne incipere... supplere provideat*. Ms. Vat. Reg. et Bollandistæ secuti sumus.

^b Codd. Lirin. et Vat. Reg., *nivei nitorem vultus*,

^c Lirin., *anteriore*.

^d Mss. Arel. et Vat. Reg., *in illis*.

tere; illud recte æstimans narrationis exordium, A quod ipse iudicavit conversationis suæ dignum esse principium, quemadmodum portum veræ salutis intraverit, vitæ istius naufragio superato, prælibare tentabo.

CAPUT II.

Hilarium convenit Honoratus ut ad Deum convertat.

3. Hunc igitur dum beatæ memoriæ Honoratus pater in novæ vitæ immortalitatem cuperet pietatis regenerare visceribus, congregationem per se Domino a conquistam paucillulum dereliquit. Ad patriam, ex qua eum amor cælestium expulerat, tanti filii revocavit affectus. Corpore infirmus, mente validus et robustus, sobolem novam spiritali adhortatione concipiens, instructione formans, orationibus procreans, in corde præclari cepit sanctum semen aratro fidei percolendum jaciebat peritus agricola, quod orationum perennibus donis et lacrymarum fluentibus rivis irrigabat. Sed anima generosa, quæ falsam atque fallentem sæculi felicitatem innumero doctrinarum labore conceperat, cum ad cælestis regni militiam vocaretur, non levem habuit facilemque b traciatum; quandoquidem se subtiliter ingerebat dulcedo præseptium, ut veram frugem et gloriam abstraheret tûtororum. Sed pius pater his adhortationibus animum mundi prosperitate restrictum solvere gestiebat: Ego, fili, superna inspiratione flammatus, ut perennis vitæ gloriam consequaris ad eadem loca pro te redire compellor, unde jamdiu fugiendum esse salubri, ut cernis, definitione constitui. Non tibi terrena, sed cælestia; non caduca C cum mundo, sed æterna cum Christo, eodem sponsore quo largitore muneris, in perpetuum provisorus. Ista, quæ sequeris, et quæ animo concepisti, mors potest e intercipere omni communis ætati: quæ autem suadeo non deserentes parant divitias, sed mansuras; nec temporalia commoda, sed æterna; nec titulos vanescentium honorum, sed perennem gloriam tribuunt angelorum. In sæculi conversatione volatili, quam Scriptura prophetica umbræ apparenti et illico vanescenti credidit comparandam, dicens, *Dies mei sicut umbra prætereunt* (Psal. cxlvi, 4), recte quidquid aspicitur, d deceptorium iudicatur. Et ideo seu corporum vires, seu patrimoniorum facultates, seu felicitatis e augmenta, vel diversarum prosperitatum insignia, pene est ut ante transceant quam producta lætitia f, quolibet usu auctorem incipiant oblectare. Quæ tamen plus metu amissionis excruciant amatorem quam suæ prosperitatis ambitu lætificent possidentem. Jugiter suspecta, nec tamen inanentia, more subdoli hostis ingerentis parvam prædam, ut possit animam perpetuo tenere captivam. Et ideo accensus non humano affectu, sed divino nutu, quia non fallit ille qui dixit interioris: Magna et supra quam credi possunt de te mihi me-

tere promitto; illa tibi et in præsentis provisorus quæ non æstimas, et in futuro quæ non possunt hactenus cogitari.

CAPUT III.

Repugnat Hilarium Honorato. Injuria violenta supplicatio. Deliberatio Hilarium conversionem parturientis.

4. Sed cum B. Hilarium exercitatione præcipua, qua pollebat, acrimonia, qua ceteros superabat, eloquentiæ fonte, quo ipsis suis institutoribus plus flebat, ista destrueret; non facile suscipiendum credens, quod summum esse mentis videbat intuitu, B. Honoratus ad Deum tota se animi virtute convertit. Quo facta non solum fastidientis assensum, verum etiam humilem et subjectum Christo auctore lacrymis gemitibusque promeruit. Quem blanda adhortatione non flexerat, violenta supplicatione superavit; prostratus in conspectu Domini, ut eundem celsius exaltaret; producens flumina lacrymarum, ut a lacrymis eximeret futurorum. Illico in ejus pectore novæ cogitationis fluctus exæstuat: suscitantur altercantium diversa inter se consilia voluntatum, et cui invitantis Domini ingerebantur præmia, ipsi nihilominus mundi opponuntur obstacula. In suscipienda igitur cælestis militiæ tirocinia excitatus, tallia secum ipse deliberat: In studiis sæculi constituti nonnumquam suadendi deliberatione suscepta, justa ab injustis, utilia ab inutilibus, perpensa salubriter examinatione discrevimus. Nonnumquam humanis auribus blandientes speciem justitiæ oratoriæ artis venustate celavimus. Hic quid agendum est, ubi causa vertitur salutis æternæ, ubi status animæ et infinitorum cælorum est pensanda securitas? Grandi maturitate tractanda sunt, in quibus ad portum pœnitendi nec ratio superest, nec recursus. Æquitatis lance cuncta pensanda sunt, quæ utilitatis pondere mensuram suppleant in libra justitiæ. Cuncta quæ a mortalibus expetuntur, licet incomparabiliter velut pretiosa desiderenter, ipsa continuo adptione vilescunt; natura humana vitiis noxia insolens appetitu, non contenta, quod voluit, non satiata, quod concupivit, in novas cupiditatum faces flammarum more detrimentis suis creescens, pabuli assumptione deficiens, nec intelligens quod nonnumquam in ipsis conatibus morte immatura mortem cogitur subire perpetuam. Et idcirco quid justitia, prudentia, fortitudo, temperantia demonstrare soleant, ut dignum est, cogitemus.

5. Justitia persuadet nihil Auctori Redemptorique proponendum: quia propterea Divinitas ad nos humilia descendit, ut ad cælestia regna nos faceret pervenire. Recte deputatur eidem vita, qui dedit. Redemptori debetur obsequium. Amplexanda devotio, quæ gloriam parit dignitatis angelicæ. Prudentia similiter docet illorum exempla debere sectari, qui Domino placuerunt. Eligamus ergo, qui nostrum

^a C. d. Lirin, *acquisitum paucillum*. Post pauca, *cælestis pro cælestium* in eodem Lirin. et in Vat. Reg.

^b Lirin. cod., *tractavit*.

^c Ms. Arel., *incipere*; et post pauca, *pro ætati*

Lirin. habet *criminis*.

^d Vat. Reg., *deceptio*.

^e Edit. Rom. 1752, *argumenta*.

^f Cod. Lirin. addit *leviter*.

lirinet ambiguum. Abraham primus occurrit, qui egredi compulsus e patria præceptum convertit in præmium. Astra jussus aspicere, credidit quod contra naturam promittebat ^a æternitas. Promissum vertit in debitum. Istum decet imitari innumera stellarum comparatione secundum; qui exstitit regni ^b cœlestis conviva gloriosus, cujus sinus recte dicitur paradus aninarum. Fortitudo cordis animæ generosæ nihil humile, nihil abjectum permittit arripere. Celsa sectari, ardua conscendere, facit adversa superare, desperationem fortibus probationem nullatenus exhibere permittens. Temperantia Regi cœlorum templum provocat præparandum, fugatis tenebris vitiorum, replere lumine splendidissimo puritatis; abjectis voluptatum fetoribus, castitatis fragrare thymiamate. Proinde quia justitia Conditori nos tradere, prudentia majorum exempla sectari, fortitudo contrarias prosternere potestates, temperantia templum auctori parari debere, justæ definitionis deliberatione suasurunt; contemptum pristinum spontaneo emendemus occurso: quia non hunc, sed illum a quo missus est, offendemus, si cansam salutis dissimulatione aliqua, vel occupatione mundana crediderimus esse ^c levandam; et quia laborem ipsius superna potentia ^d invitavit, ut spolia diaboli victor ipse suscipiat.

CAPUT IV.

Cedit Hilarius sæculoque nuntium renittit. Gratia prævenit liberum arbitrium.

6. Astructioni nostræ ipse B. Hilarius testimonium præbet ita dicens: ^e *Hæsitantiæ meæ invitante pio Domino, totus cum voluptatibus suis mundus astabat: quid relinquendum, quid appetendum videretur, animus meus nunquam collatis apud amicum tractatibus ventilabat. Quotiens in animo meo velle et nolle successit? Et quid plura? Absente illo partes suas in me Christus exsequitur.* Tali definitione firmatus occurrit, aspectu sereno, animo securo, submissa colloquio, quemadmodum humanum arbitrium divina præcedens gratia ^f commutaret in melius, digna conversatione, sermone, mente, habituque demonstrans, manum continuo in Evangelii missuram aratrum, ne retro vel cogitatione respiceret. Obita taxatione omnium prædiorum totiusque substantiæ, acceptas a germano pecunias vel

^a Codex Arelat., notante Quesnello, supra lineam alia manu habet, *ætatis*; et, ut videtur, optime.

^b Lir. et Vat. Reg., *perennis*.

^c Quesn., *latandum*, ex mss. Arel. et Lir., notavitque in Arel. alia manu, *latendam*. Cod. Vat. Reg., *latandum*. Bollandistæ et edit. Rom. 1732, *levandam*; idque magis placuit.

^d Quesnellus in margine: *Forte incitavit.*

^e Idem Quesn., *Hæsitantiam meam*. Magis arrisit Bollandistarum lectio, quam duo mss. Lirin. et Vat. Reg. approbant.

^f Bollandistæ, et edit. Rom., *commutat*. Mox pro *conversatione* legebat *conversione*. Emendavimus ope mss. Vat. Reg. et Lirin.

^g Bolland. et edit. Rom., *repente salubri*. Mox *desiderabili* pro *desideratæ* in ms. Lirin.

^h Arel. cod., *peccatorem*; et pro *merito* ms. Lir., *meritis*.

ⁱ Quesnel. in margine: *Id est hujus vitæ, vel lege*

usibus pauperum, vel refrigeriis deputat monachorum. Nequeo, ut dignum est, vel æstimare, vel dicere, quemadmodum sæculi voluptas, quæ ætatis lubrico et illecebroso humanæ fragilitatis solet escario prava delectatione decipere, ex animo hujus beati abjecta fuerit ^g respuendo salubri damnata consilio, rationabili evitata perflugio, desideratæ eremi glorificata secreto: illum evangelicum ^h percontatorem merito superans, virtute vincens, perfecta consummatione transcendens. Ille vendere noluit, hic universa distraxit; ille tristis abcessit, hic lætificatus ⁱ sæculi paradusum festinanter intravit. Astructioni nostræ dignum B. Eucherius testimonium perhibet, ita dicens: *Et tu licet omnem censum in Christi pauperes i Christo dives effuderis, tu licet præferas annis juvenem, moribus senem, tamen plus est quod erenum concupisti.*

CAPUT V.

Hilarius ad monasterium Lirinense secedit. Eremum ad tempus relinquit.

7. Ruptis ergo occupationum catenis, et auctori facultatibus traditis, tanto duce terrestrem ingreditur Lirinensis Insulæ paradusum; non unde, more primi Adæ, in hujus vitæ mitteretur exsilium, sed unde jure victoris ad cœlestia postmodum regna raperetur. Hinc jam omnibus nota illa mentis acrimonia, ardens ^k anima, mens compuncta, quemadmodum singulorum in ea servorum Dei profectus alacri inspectione pervaserit, perseverantiam hauserit, vigillas vericrit, abstinentiam rapuerit, humilitatis mansuetudinem transcendit, orationis instantiam superaverit, lacrymarum flumina meruerit, gratias omnium sibimet vindicaverit, compunctionum virtutes attraxerit, et vim intulerit regno cœlorum, pontificalis gloria mundo nota satis superque monstravit. Si quidem quantum compunctionis tunc acquisierit, hinc aperte cognoscitur, quod postmodum in media civitate eremitica fecit instituta fervere.

8. Amorem autem secreti ita medullitus hausit insertum, ut cum illum ducem suum patremque profectum in sacerdotali fastigio collocatum sub ordinationis principium crediderit comitandum, statim definierit relinquendum. Quantus amor eremi fuit, apud quem B. Honorati dilectio ^l potuit studio cha-

^m eremi. D. Salinas optime monuit *sæculi paradusum* hic vocari insulam Lirinensem, uti vocatur ab Eucherio in libro de Laud. eremi ad ipsum Hilarium misso, ex quo Vitæ auctor profecit. Id autem multo magis ex sequenti capite confirmari potest, ubi *Lirinensis insulæ paradusus* nominatur.

ⁿ Cod. Lir. delet *Christo*.

^o Idem cod. delet novem voces sequentes

^p Idem cod., *non potuit*. Hæc autem lumen accipit ex Eucherii epistola de Laude eremi, cujus excerptum Auctor hoc loco inseruit. *Prius enim, inquit ille ad Hilarium scribens, cum desertum peteres, comitatus fratrem (id est Honoratum) videbaris. Nunc cum desertum repeteris, etiam patrem reliquisti. At qualem illum, quantumque, quanto tibi semper dilectionis cultu observatum, quam singulari tibi affectione devinctum? ut cujus charitati præferre nihil possis, nisi forte solam eremi charitatem.*

ritatis imminui? Sed, o ardentissima compunctionis flamma, nequeo tumi, sauciato intuitu, videre fulgorem. Quid tantopere fugis? Quid deseris? Quasi alibi possis lumen ^a parare, quam ubi auctor elegerit. Licet velis proprio gaudere secreto, licet consueto eremi rapiaris affectu patrem deserens, pater effectus postmodum reverteris. Relationi huic scripta beati Eucherii præbent attestationem, quæ ad eum directa testantur: *Magno, inquit, animo egressus dudum de domo tua et de cognatione tua usque in mare magnum recedentia eremi secreta penetraveras; majore tamen virtute repetita a te est eremus quam petita. Si quidem hospes ingressus habuisti ducem et velut itineris tui prævium, quem deinde etiam militiæ cælestis magistrum; cumque in pontificali fastigio persequendum putasses, ad familiare eremi secretum te amor retulit.* Et quia nobis multorum necesse est astruccionibus narrationem suscepti operis confirmare, quisquis plenius ista scire voluerit, ^b opus illud ubi hæc digne sunt digesta, percurrat.

CAPUT VI.

Honoratum in extremis positum convenit. Designatur ab Honorato sibi successurus Hilarius. Rapitur ad episcopatum.

9. Emenso ^c biennio, cum ad meriti proprii percipiendum præmium ex incerto vitæ istius cursu beatus pontifex vocaretur Honoratus, missis epistolis, ut extremis suis interesse deberet admonuit. Ita jussionem ejus festinavit implere, ac si revocaretur ad eremum. Cumque ad tantum virum crebra sublimium virorum agmina benedictionis accipiendæ gratia adventarent, cœperunt de successore beati Honorati flagitare responsum. Excitati desuper animi de electione pontificis ad judicium perrecturi testimonium postulabant; supremo halitu summum meritis singularibus digito demonstravit antistitem. Impensis ergo supremis obsequiis, iterum sanctus Hilarius ad eremi secreta festinat. Sed illa Divinitatis potentia, quæ modis occultis suam per humana ministeria peragit voluntatem, illustris Cassii, qui tunc præerat militibus, animum repente succendit, ut ignotum, ut longe positum, ut denique ad eremum properantem ardentem expeteret, fortiter retineret, violenter attraheret. Electum civium numerum cum non parva manu dirigit militantium. Feliciter pervenitur: spiritalis præda astat ante oculos inquiringunt, et nihilominus ignoratur. Quorundam tamen iudicii declarata capitur. Et, o supernæ gratiæ dispensatio inaudita! ibi officia pastoris oves egerunt, nec immerito postmodum abegit exinde lupum, ibi oves primitus officia pastoris peregerunt. Cumque sollicito gregis agmine servaretur, animus ejus plus de divini judicii demon-

stratione sollicitus, quam exstaret de suscipiendi officii onere occupatus, diurnis nocturnisque stetibus voluntatem sibi Domini declarari flagrabat ^d enixe. Cumque positum in itinere sollicita expectatione pavor judicii fatigaret, etiam clara voce, quæ intrinsecusolvebantur, omnibus patefecit. *Licet fortiter, inquit, charitatis illigatum me vincula teneatis, et violenta custodum manibus catena cingat astrictum, nisi Dominus voluntatis suæ mihi dederit signum, nequamquam sacerdotii sum suscepturus officium.* Itaque cum tali affatu cunctorum vota atque animos vulnera set, ac mœsto ducentium agmine vallaretur, Alamannicum descendens castellum, nivæ columbæ desuper advenientis et residentis in capite, ac si divino confirmatus tactu, omne amputavit ambiguum. Quæ nec ab illis civium militumque frequentibus turbis atque custodiis vel abigi potuit, vel territa separari, quin beato vertici superposita Domini voluntatem, dum secura residet, apertissime demonstraret. Nullo dubitationis vestigio deinceps derelicto, ubi columbæ species, quæ jam tunc comparata Spiritui sancto super caput Jesu venit in baptismo, pontificis quoque futuri ^e designavit nutu divino specialius dignitatem. Scilicet quæ supernam benedictionem pernicibus pen- nis, stridenti volatu, terris velocius deportasset, ut prius quam vocibus humanis, favore superno dignus pontifex clamaretur. In tam præclaro cultu novoque miraculo exigebat materiæ magnitudo diutius immorari, nisi narrationis ordo cœpta compelleret explicare.

CAPUT VII.

Arelatem pervenit Hilarius. Seminarium episcopale seu congregatio ecclesiastica sub episcopi manu.

10. ^f Dum ergo voluntate omnes alacres tam de confirmato invicem voto, quam de ostenso summi pontificis merito lætiores ad Arelatensem perveniunt civitatem, occurritur, festinatur, primas delicias vultus sui splendore advenientibus præbens, merita interioris hominis exterioris pulchritudine demonstrabat. Eminentissimam sacerdotii dignitatem et novum privilegium sanctitatis angelico præferens vultu, agnoscitur et agnoscit; in quo agnitus est, magnus exstitit; in quo agnovit, major apparuit. Sicut sacerdotii gradu summus, ita humilitatis descensu fastigium celsæ sublimitatis indeptus. O vere perfectus Christi discipulus, qui vias magistri secutus, exercuit docendo quod didicit. Consecratur in sacerdotio jamdiu virtutum meritis consecratus. Amplectendum consecrationis ministerium, quod auxit merita consecratum. Effectus nomine sacerdos, qui jampridem erat virtutum decoratus insignibus. Quod ita ardentem ac strenue cœpit ac perfectissime consummavit, ut in

^a Ms. Lirin. et edit. Rom., præstare.

^b Id est, laudatam Eucherii epistolam.

^c Barralis suspicabatur legendum, triennio, eo quod assignabat Honorato mortem an. 430. At ex epist. Prospero ad Augustinum liquet S. Hilarium, qui S. Honorato successit, fuisse episcopum an. 429. Apud Bolland. hic locus effertur sic: *Gemens a biennio cum*

ad meriti proprii percipiendum ex merito præmium, ex vitæ ipsius cursu, etc.

^d Cod. Lirin., *obnixe*; et post pauca Arel., *sollicitæ expectationis.*

^e Ms. Lirin., *designaverit . . . . specialem dignitatem.*

^f Idem ms. cum Reg. Vat., *Domini ergo.*

illius temporis incerto tumultu, quem pax longa **A** sacra ministeria captivis potius solatia quam præstarent Ecclesiis ornamenta. Quid dicam cupidus? Quid omitam nescius, ab hiis qui majora sciunt negligens judicandus? Quidquid argenti omnes basilicæ habuerunt, captivorum redemptioni proficius deputavit; eumque omnia cognovisset expensa, exultans atque congratulans, quia vota fidelium dispensatione sua videbat cœli in sede præmissa. Numquidnam poterit æstimari quantum visceribus ejus insederit pietas, qui usque eo credidit omnia distigenda, quousque ad patenas vel calices vitreos veniret? Accedit studia offerentium dispensatione laudabili, nec ut ^f fatigaretur reject, sed ut iterato offerrent uberius excitavit, quod offerentium devotio gratanter optavit, ut oblatio sua primum sacris altaribus, postmodum membrorum Christi redemptionibus militaret.

CAPUT IX.

Ut se gessit erga servos Dei.

12. Quemadmodum etiam servi Dei debent honorari, documentis spiritalibus salubriter imitandum posteris non negavit. Nam cum sanctum Caprasium, sicut ipse dicere solitus erat, angelica in insulis conversatione degentem infirmitate fatigari corporea, certis nuntis comperisset, ad ejus occursum celeri se festinatione proripuit: ad ejus pedes residens, ut sui meminisset, humilitate submissa et virtute incluta flagitabat. Juste, dum tanto eremi incolæ impendit obsequium, et singularem præbet humilitatis affectum ^g sacerdotalem dignitatem quo magis extolleret solerter invenit. In eodem loco tunc temporis sanctum Faustum presbyterum pariter et abbatem ita futurorum præcius honoravit, ut inter se et sanctos sacerdotes Theodorum et Maximum medium ^h compulerit residere. Constat ergo humilitatis culmina proprio eum comparasse despectu, et celsum proinde virtutum meruisse fastigium. Sed forte hæc tanta et tam multiplicia veræ humilitatis exempla aliquod superbiæ ⁱ supercilium generarunt, et non potius sublimia humilitatis compararunt celsa præconia. Exstitit rigidus, sed superbis; exstitit terribilis, sed sæculi iniquitate turgentibus, cœnodoxiæ vanitate tumentibus. Cæterum congregationi sanctæ et consummatis viris, non solum cor atque animus, sed et corpus quoque promptissime prosternebat.

CAPUT X.

Qualis erga sæculi potestates.

13. Quantum igitur districtiois habuerit in causa justitiæ, apertissime declaravit; ita ut ne dignitati quidem pepercerit præfecturæ. Nam cum sæpius præfectum temporis illius secrete monuisset ut ab injustis judiciis se temperaret, et consuetudinario

CAPUT VIII.

Episcopus factus, fit omnium exemplum. Ornamenta ecclesiarum pauperibus erogata.

11. Cum primum speculatoris suscepit officium, in seipso primum monstravit quemadmodum congregatio mundum contineret, corpus despiceret, et vitia superaret, fatigaretur laboribus, manuum quoque operibus continuis ^b vexaretur, sanctis paginis inhæreret, jejuniis vigillisque studium commo- daret, unius tunicæ tegmine ætatis ardorem et hiemalis rigorem contenta toleraret, iter pedibus conficeret; talia sibi suisque ingerens documenta: *Manducandi necessitas incumbit, semina jacianus: vini perceptio præsumenda est; vineas excolamus.* Implevit illud apostolicum, ne quem forte gravaret otiosus, victus proprii habita ratione. Si quid operis superfu- erat, ^c misericordiæ deputabat expensis. In meditatione jugiter permanere, verbi ministerio indesinenter insistere, multiplicibus cælestis sapientiæ mysteriis saginari, Deum proximumque diligere, sacerdotes Domini non solum verbis, sed factis accendere, zeli superni æmulatione flagrare, instituere monasteria, ædificare ^d templa, digna sacerdotia consecrare, propriis non solum manibus, sed nec periculis temperare, suscipere orphanos, confirmare **D** monachos, accessire sæculares institutione sua, pontifices ordinare, ita quotidianam sui actus discutere rationem, ut superno judici tamquam multiplicatum dispensationis suæ talentum niteretur ingere- re. Ita viscera ejus misericordia quatiēbat et pietas, ac si solus ad redimendum paginis cælestibus urgeretur. Tractavit, secum deliberavit, ^e effecit ut

^a Cod. Lir., *minuerat.*

^b Idem cod., *vesceretur.*

^c Idem cum Bolland., *pauperum deputabat.*

^d Lirin., *templa digna sacerdotio, propriis, etc.* Dein, a voce *propriis*, ad *temperare*, cod. Arcl. ignorat.

^e Lir., *et fecit.*

^f Mss. Lir. et Vat. Reg., *fatigaret.*

^g Vat. Reg. et Lir., *sacerdotii dignitate.*

^h Lir., *compelleret.*

ⁱ Idem cod. et Bolland., *periculum.* Mox cod. Lir., *sublimibus, Bolland., sublimis.*

Japsu illo ferretur in præceps, accidit ut dum in basilica Constantia sacra solemnia celebrantur, productis fontibus cœlestium doctrinarum fidelium corda rigaret, subito cum suo ingrederetur officio præfectura. Quam dum ibidem cerneret immorantem, a prædicatione cessavit, dicens non esse condignum ut qui ejus pro salute propria contempserat monita, spiritualis cibi perciperet alimenta. At ubi ille digna confusione perfuscus egressus est, convivium quod inchoaverat spiritualium deliciarum profusissime cibum rursus innovato studio cœpit præbere agminibus populorum. Præmisit et reliquit exemplum qualiter constantiæ virtute mundanæ contemni debeant potestates.

CAPUT XI.

Qualis in prædicatione verbi.

14. Temporalis vero ejus prædicatione quantum flumen eloquentiæ habuerit, ^a quas sententiarum gemmas sculpsit, aurum supernorum sensuum reperit, argentum splendentis eloquii abundaverit, descriptionum varias picturas et rhetoricos colores expresserit, ferreum spiritualis gladii acumen in truncandis hæreticorum venenatis erroribus excuerit, non dicam disserere, sed nec cogitare me posse protestor. Sedilibus ^b præparatis in jejuniis, ab hora diei sexta usque in ejus decimam epulis plebem spiritualibus saginabat, pascendo esurire cogebat, esurientes nequaquam pascere desistebat. Nescio utrum satietas plus famem fidelium provocaret, an edendo plebem magis cuegerit esurire, implens illud ^c propheticum dictum: *Qui edunt me adhuc esurient, et qui bibunt me adhuc sitient* (Eccli. xxiv, 29). Si peritorum turba defuisset, simplici sermone rusticorum corda nutriebat; at ubi instructos supervenisse vidisset, sermone ac vultu pariter in quadam gratia insolita excitabatur, seipso celsior apparebat, ut ejusdem ^d præclari auctores temporis,

^a Octo voces seqq. desunt in ms. Arel.

^b Quesn. in margine, *id est mensis ad cibum sumendum paratis*. At de sedilibus quæ jejuniis auditoribus verbum Dei auditoribus parabantur, hæc accipienda esse optime notavit D. Salinas. Licet enim multis in locis a fidelibus stantibus audirentur conationes sacrae, ut constat ex Optato l. iv, c. 5, ubi negat populum in Ecclesia sedentia habere licentiam; tamen, ut refert S. Aug. lib. de Catech. Rud. c. 15: *Longe consultius in quibusdam transmarinis Ecclesiis non solum antistites sedentes loquuntur ad populum, sed etiam ipsi populo sedilia subjacent, ne quisquam infirmior stando laxatus a saluberrima intentione avertatur, aut etiam cogatur abscedere*. Id periculi magis multo imminuebat jejunii tempore, cum populo adhuc jejuno missæ sub vesperam celebrarentur, eumque a sexta hora ad decimam usque Hilarium in verbi Dei prædicatione detineret. Post pauca ante voces, *ab hora*, Quesnellus præmisit particulam ut, quam melius delendam putavimus cum mss. Vat. Reg. et Lirin., uti etiam Bolland.

^c Lir. cod., *Sapientia dictum*.

^d Quesn., *prolati*. Mss. Lir. et Vat. Reg., *prolati*. Præferimus lectionem Bolland. Mox, pro meritis clauerunt, cod. Vat. Reg. habet, *meritis summi*; Bolland., *meriti summi*.

^e Quinam fuerint hi tres auctores Bollandi conti-

qui suis scriptis merito claruerunt, ^e Silvius, Eusebius, Domnulus admiratione succensi in hæc verba proruperint: *Non doctrinam, non eloquentiam, sed nescio quid super homines consecutum*. Quid plura dicam? Nisi dicendi pausa desuper eidem advenisset, sermonem finire non potuerat, tanta gratia exundante, et miraculo ^f et stupore crescente, ut peritissimis desperationem tunc auctoribus sæculi ejus inferret oratio: in tantum ut Livius temporis illius poeta et auctor insignis publice proclamaret: *Si Augustinus & post te fuisset, judicaretur inferior*. Et licet gratia ejus ex his operibus, quæ eodem dicendi impetu concepit, genuit, ornavit, protulit, possit absque hæsitatione dignosci; Vita scilicet antistitis Honorati, homiliæ in totius anni festivitibus expeditæ, Symboli expositio ambienda, epistolarum vero tantus numerus, versus etiam fontis ardentis: at ne quis me æstimet falsa fortassis asserere, testimonium beati Eucherii episcopi justum credidi adhibendum, qui ejus volumine prosa versuque percepto, ita respondit: *Et tu licet sis clarus cloquio, clarus ingenio; tu licet præferas annis juvenem, moribus seneca*. Et Auxiliarius auctor Romanæ sacundia: *Diru difficile est quanti mihi pretii fuerint litteræ sanctitatis tuæ, in quibus ita expressam facundiam recognovi, sicut tenes in uliis modestiæ morumque operibus principatum*. Ignosce de te studiose minora dicenti: ^h *quia semper in prædicatione sui virtus erubescit; cum hoc ipsum verecundiæ genus pars magna virtutis sit*.

CAPUT XII.

Qualis ad mensam et in labore manuum.

15. Inaudita forsitan crederet replicare, nisi hoc magnorum virorum dictis, scriptis, testimoniisque firmarem. Sedili mensaque apposita, ⁱ liber ingerebatur et retia, astante notario. Liber præbebat animo cibum, manus necendi velocitate currebant, notarii

nuator non invenit. Joannes Salinas *Domnulus* a Sidonio Apollinari lib. iv, ep. 25, et lib. ix, ep. 13 et 15, commendatum notavit; ex quibus testimoniis in natione Afer, et vir apprime doctus, ac ob litteras quæstor fuisse cognoscitur. Silvium vero in Chronico Prosperi Tironis nomine edito memoratum reperimus ad annum 15 Theodosii Junioris post Honorii mortem, id est ad an. 459: *Silvius*, inquit, *turbatæ admodum mentis post militiæ in palatio exactæ munera, aliqua de religione conscripsit*. Est etiam auctor Kalendarii a Bollandistis editi tom. VI Junii, part. II, pag. 182, et inscripti Eucherio episcopo an. 449, ut patet ex notationibus Bollandi tom. I Januar. in præfat. c. 4, § 3, ac ex epistola nuncupatoria ipsius Silvii apparet, eum aliorum quoque operum fuisse auctorem, quæ ad eundem Eucherium legenda miserat. De Eusebio nihil scimus.

^f Cod. Arel., *ex stupore*, et mox, *auditoribus*, pro auctoribus.

^g Ms. Lir., *post Hilarium*; Bolland., *post te, Hilari*.

^h Idem. cod., *quia semper in precatatione virtutis sit*.

ⁱ D. Salinas alia lectione et interpunctione: *liber ingerebatur; et Titio astante notario, liber præbebat, etc.* Nihil vero immutavimus in lectione vulgata, quæ item est codicum: quia *necendi* verbum, quod mox subjicitur, *retia* requirat.

simul ferebantur articuli, et oculus paginam percur-
rebat. Adveniens sanctus Edesius rhetoricæ facundia
et metricæ artis peritissimus vir, stupens et ad-
mirans hæc lætus effudit :

Vidi ego, nec dignus tanta ad præconia testis,
^a Protixos soles jugi cessisse labori.
 Nectendi ratio varias injunxerat horas,
 Nec finem precibus mutatus fecerat actus.
 Credere vix possum quemquam sic tempore eodem
 Nectere dictantem, relegendo, lecta ^b fatendo,
 Ore, manu simul hoc operari, attendere, fari.

Cibum sine lectione non sumpsit. Ab eodem in
civitatibus ista est ^c invecta primitus consuetudo. Et
tanta paritate vita est illius sustentata, ut raro sæ-
cularium aliquem invitaret. In omni actu, in omni
loco quidquid ad profectum pertinere poterat, alacer
inquirere, strenuus exercere, solers consueverat
consummare. Jam quemadmodum ^d Salinas expetens
^e antoniatæ propriis manibus et sudore confecerit,
 hebdomada completa, die Dominico, media nocte
 consurgere, et triguinta millia pedibus conficere;
 postmodum sacris solemnibus interesse, et usque ad
 horam septimam populos pascere; ut dignum est,
 nec antiquorum posset explicare facundia.

CAPUT XIII.

*Qualis in pœnitentiæ tribunali. Forma deprecatoria
pœnitentiæ. Lectionum solemnia.*

16. Quotiescumque pœnitentiam dedit, sæpe ^f die
Dominico ad eum turba varia confluebat; volabat ad
ejus castigationem, quicumque adesse volebat, la-
crymarum se imbribus eluebat, cœlestibus judiciis
territus, promissisque succensus; tanti gemitus, tanti
fletus astantibus nascebantur, ut vitæ præsentis hor-
roreretur habitaculum. Quis ita futuri judicii monstravit
examen? Quis ita tenebrosum terribiliter intimavit
incendium? Quis ita ^g flumen exurentis pariter et rap-
ientis cruciatus expressit? Quis ita vulnera consci-
entiæ ante oculos inspicienda reduxit? Admoni-
tione completa cum lacrymis supplicationum sumebat
exordia, ut pœnitentiæ fructum, quem monendo con-
tulerat, orando firmaret. Nam mulier quædam cæca,

^a Quesn.,

Plexos sole jugi digitos cessisse labori;

et notavit cod. Lir. habere, *Prolizos sales*. Ita etiam
Vat. et apud Boll., quod præferendum fuit, cum
prima syllaba vocis jugi longa sit. Mox pro *Nectendi
ratio* in Vat. Reg. et Boll., *Nectendi operatia*, male. **D**

^b Id est *funda*; unde in versu seq., *fari*.

^c Cod. Lir., *inventæ*. Quod autem dicitur, hæc leg-
endi consuetudo *in civitatibus primitus invecta*, sub-
intelligendum est, in *Gallias*: nam lectio ad mensam
etiam ab Augustino adhibita fuit in civitate Hippo-
nensi, teste Possidio in ejus Vita. Porro Lirinenses
monachi, qui pariter legebant ad mensam, extra
civitatem debebant.

^d Quesnellus in marginali notatione: *Oppidum
puto illud quod Salona nunc dicitur, jacetque inter
Arelatem et Aquas Sextias, ab hac urbe quinque leucis,
ab illa septem circiter distans. Vulgo Salon appella-
tur; in Tabula geographica Hondii Salins, cui respon-
det vox Honorati, Salinæ.*

^e Cod. Arel. et ex parte Lir. hæc ad marg.: *Aut-
omata sunt instrumenta in arte mechanica, quæ nullo
labore, sed sua quasi sponte moventur: unde ex his verbis
conjectare licet S. Hilarium suis manibus pro commodo*

dum manus ejus impositione benedicitur, visum se
recepisse proclamat: æstimo quod antea interiori
homini præstitit, quod exteriori postmodum ^h impe-
travit. Quæ recepto lumine ducem viæ ulterius non
quæsit. Precibus ejus non ambigo impetratum ut
tantum miraculum ad paucos admodum perveniret.
Die etiam Dominico dum lectionum solemnium reci-
tantur, quidam phantasmate constrictus, *Sancte*, in-
quit, *Hilari, cur me torques?* publica voce procla-
mans. Tunc beatus Hilarius ea qua poterat Dominum
vi constringit et rogat. Cumque se obtinuisse sensis-
set: *Imperat tibi Jesus*, ait, *ut de isto ^l homine nul-
lam facias mentionem*. Qua supplicatione, quasi qui-
busdam catenis astringeretur, obmutuit, ^l et disces-
sit. Plus obmutuisse congaudens, quia ejus meritum
B potuerit occultari, quam plasmatis videntis sospitate.

CAPUT XIV.

Pythonem expellit. Exeuntes a basilica retinet.

17. Sacrilegium etiam, quod spiritus Pythonis
muliere obtenta influxerat ^k civitati, quam solerti
spiritualis arte consilii exstinxerit, nequaquam silen-
tio prætermittam. Comprehensam jubet recensitis
lectionibus veteris Testamenti in cancello ecclesiæ
publicæ collocari. Quid lex juberet, quantum mali
Christianis mentibus diabolicæ perversitatis propina-
ret astutia, sermone profluo demonstravit. Et ne
ullus deinceps tanto sacrilegio, dum dæmonum re-
sponsa perquirat, sponte se subderet, necessaria
instructione perdocevit: nullam deinceps excusatio-
nem, etiam negligentiibus, derelinquens, quam id-
circo publice fecisset statui, ut non liceret postmo-
dum ignorari. Præcepit ut abiret malignus spiritus.
Tum, quia videbat se aperte proditum, nec postmo-
dum decipiendis animabus clandestina fraude valitu-
rum: *Quo, inquit, vadam?* Et sanctus advertens
quantum Dei gratia suo ministerio effecisset, lætus
exclamat: ^l *Maximum purgationis indicium est, ne-
scire quo redeas.*

18. Populos etiam post evangelicam lectionem
ad *Salinas laborantium hæc instrumenta confecisse*.
Quesn. — Quidam volunt hæc automata fuisse ma-
chinas quibus aqua in Salinas derivabatur.

^l Hæc quæ de pœnitentiis ab Hilario episcopo cum
magna pœnitentium frequentia quolibet die Dominico
impositis traduntur, privatim et secretam confessio-
nem indicant: neque enim singulis Dominicis publica
pœnitentia dabatur, sed privatim, ut de pœnitentiis
item ab Ambrosio privatim traditis Pautinus refert
in ejus Vita: *Quotiescumque illi aliquis ad percipien-
dam pœnitentiam lapsus suas confessus esset, ita fiebat
ut et illum flere compelleret. . . Causas autem crimi-
num, quas illi confitebatur, nulli nisi Domino soli,
apud quem intercedebat, loquebatur, etc.* Hinc etiam
S. Leo ep. 468, c. 2: *Rerum conscientiam sufficit
solis sacerdotibus indicari confessione secreta,*

^g Codd. Lir. et Vat. Reg., *fluvii*.

^h Ms. Arel., *imperavit*.

ⁱ Lir., *nomine*.

^j Idem Lir. delet, *et discessit*, sicut delent etiam
Bolland. et Vat. Reg. codex, qui mox subdit, *plus se
obtinuisse congaudens.*

^k Lir. et Boll. delent, *civitati*.

^l Quesn., *Maximum purgati orbis*. Magis placuit
Boll. lectio, quæ cod. Vat. Reg. confirmatur.

egredientes tali clamore revocavit: *Exite*, inquit, **A** pro cuius gemitu et dolore non minus vulneris vir erite, *quia hoc vobis de gehenna facere non licebit*. Tum spiritalis zeli æmulatione singularis ultionem pœnæ terribilem ob eorum exegit injuriam. Nam cum facilis ad eum tunc inaniter excitata populorum turba et **B** inconspicua deceptaque venisset, ejusque animum concitasset, civitatis pars maxima misso desuper terribili conflagravat incendio; quod ipsi quoque qui non mediocribus sunt dispendiis fatigati, propria voce ob ejus vindictam venisse cognoscentes, clamaverunt flebiliter ejus genibus provoluti, misericordiam postulantes. Ille autem lectioni intentus, vigiliis deditus, orationi ac jejuniis jugiter mancipatus, cilicii asperitate exilitatem tenuati corporis macerabat. Nec hiemis quidem ^c frigore, quo solent torrentia flumina glaciali rigore constringi, pedes indumento adjecto texti, ^d nunquam linum lanamve concedens.

CAPUT XV.

Zelus animarum et compatiens animi exemplum.

Primæ sedis Galliarum episcopus cum suis clericis in seminario simul habitans.

19. Psalmorum mysteriis suavi modulatione cantatis, fletus uberes adjungebat; orationem gemitibus inenarrabilibus duplicabat, ab opere nec in noctis obscuro desistens. Manus nota rapiebantur velocitate necendi; mens recolendi exercebatur industria. Semel evigilatus nec oculis pepercit, nec membra posuit ad quietem, nihil aliud agens nisi ut eum spiritales hostium catervæ invenirent occupatum pariter et armatum.

20. In his profectibus constitutum subitus ardor **C** accendit, ut Heliqdori matrem hæresis Arianæ vinculis colligatam expeteret, illuminaret, attraheret, et in æternum oblaturus in præsentia consecraret. Pietatis autem suæ insignia in his, quos ad cœli regna præmisit, ita intimis misericordiæ visceribus demonstravit, ut nullus valeat imitari. Minimi ejusque lectoris transitu ejusdem animus taliter vulnerabatur interius, ut singultibus quateretur, et profunderet fletus uberrimos, et non aliter ac si unici pignoris solatio caruisset; casus quoque infirmitatesque suorum, vulnera propria reputabat; quod sancti Cyrilli tum levitæ manifesto patuit documento, qui basilicis præpositus construendis, dum marmorum crustas et theatri proscenia celsa deponeret, ^e fidei opere nudans loca luxuriæ, quod sacrum parabat ornatibus **D** subito molarum funibus ruptis, impetus desuper marmoris venientis ^f stantis pedem cum extrema digitorum parte occupatum collideret atque minueret:

^a Idem abusus obtinuit etiam sub S. Casario Hilarii successore, uti colligitur ex ipsius serm. 280 et seqq., in append. Augustini, et ex Cypriano in ejus Vita lib. 1, n. 14.

^b Forte, *inconsulta*. QUESN.

^c Lir. et Bolland., *rigore*, et dein, *algore*.

^d Lir., *numquam sinum lanamine concedens*: forte *contegens*. QUESN.

^e Cod. Lir., *fideli*; et mox *sanctum* pro *sacrum*.

^f Lir., *itantis*; QUESN., *statim*. Nostra lectio est ms. Vat. Reg. et Bolland.

^g Lir., *reverentem*; et paulo post, *justitiæ* pro *tri-*

stitiæ. **A** pro cuius gemitu et dolore non minus vulneris vir beatus excepit in corde, quam collisus sustinebat in corpore. Cumque ministri vulnus immensum juges et indefessos sacerdoti gemitus extorqueret, quia ejusdem cellæ erat ejus cella conjuncta, remedia vir sanctus more solito supplicationibus flagitabat. Paululum sopore depressus vidit ^g reverendam emicus astare personam, quæ mœstitiæ causas sollicite perquirebat. Ille collisus levitæ pedem, non solum mœrorem sibi tristiæ, sed vulnus animi indicat inflisisse. Percontatur: *Vis, inquit, ut dolor omnis abscedat?* Optare se omni aviditate, respondit. *Produce, ait, pedem* ^h *vicarium succidendum, et omnis protinus dolor ministri auferget*. Pedem sine hæsitatione protendit, ictum ferientis libenter excepit, tantusque dolor accessit, ut refectionis dulcedinem doloris excluderet magnitudo. Evigilans non dubitavit implendum quod fuerat ⁱ promissum. Ad præfati cellulam dirigit inquirentem, ut qualiter se levita sentiret protinus nuntiaret. Mandat ille omnem recessisse dolorem; quietem ^j insuper esse concessam. Merito ejus pietate sanatus creditur, ejus inquisitione quietissimus reperitur. Qui in revelatione proximi membrorum propriorum jacturam credidit faciendam, implevit divinum præceptum, quin immo feliciter et excessit, dicente Domino: *Diliges proximum tuum sicut teipsum* (*Matth. xxii, 37*); ecce invenitur hic beatus dilexisse proximum ^k supra se, qui, quantum definitio mentis habuit, membra tradidit amputanda propria, ut sanaret aliena.

CAPUT XVI.

Celidonium deponit.

21. In excursibus autem quis, ut dignum est, explicabit quantum ejus præsentia profectum contulerit civitatibus Gallicanis, sanctum Germanum sapius ^l expetendo, cum quo sacerdotum ministrorumque curam et vitam, nec non profectus excessuque tractabat. Ubi ejus adventus innotuit, flammata ad utroque nobilium et medioerium studia convolarunt, astruentes Celidonium internuptam suo adhibuisse consortio: quod apostolicæ sedis auctoritas et canonum prohibent statuta; simul ingerentes sæculi administratione perfunctum capitali aliquos condemnasse sententia. Tantæ rei novitate permoti, testes ^m imperant præparari. Conveniunt ex aliis locis probatissimi sacerdotes. Res omni ratione prudentiaque discutitur. Accusatio testimoniis confirmatur. Adhibetur vera simplexque definitio, ut quem Scri-

stitiæ.

^h Editi, *vicario*. Melior visa est lectio ms. Arelatensis; *vicarium* enim *pedem* vocatum credimus pedem ipsius Hilarii, qui pro pede Levitæ succidendus petitur.

ⁱ Cod. Arcl., *repromissum*.

^j Salinas præfert, *desuper*.

^k Lir., *supra se ipsum*.

^l Idem cod., *expectando*; et postea delet, *curam* et.

^m Lir., *impetrant*. Jacobus Cujacius Observ. lib. xv, c. 38, legit, *permotus... imperat*.

pturarum reguæ removebant, voluntate propria se remove-
re deberet. Ille Urbem credidit expetendam, ibique se in-
iusto rigore astruit condemnatum. Quod ubi comperit vir
beatus, quanto studii ardore, quanto zelo superno fuerit
inflammatus, ut non hiemis asperitatem, non Alpium stridore
attenderet, vel a frigora, non vitrea glacialis crustæ spicula
protinus resolvenda desuper, nec gladii ictui similes ex-
paverit aculeos dependentes, vi frigoris terrorem mortiferum
gelu concreto velut vibrantem dexteram imitantes. Verum
ille inconcussa fidei radice constanter animatus, præsertim
qui ad tantam b voluntarius venerat paupertatem, ut pedibus
iter aggrediens conficere non timeret. Intrepidus urbem
Romam sine equo, sine c sagmario vel sago, omni difficultate
superata festinus intravit.

CAPUT XVII.

Quid Romæ actum ab Hilario. Quid Arelatem reversus egit Hilarius.

22. Apostolorum ac martyrum occursum peracto, beato
Leoni papæ illico se præsentat, cum reverentia impendens
obsequium, et cum humilitate deprecans ut Ecclesiarum
statum more solito ordinaret: astruens aliquos apud
Gallias publicam merito excepisse sententiam, et in Urbe
sacris altaribus interesse. Rogat atque constringit ut si
suggestionem suam libenter excepit, secreta jubeat emendare,
et se ad officia, non ad causam venisse; protestandi ordine,
non accusandi, quæ sunt acta suggerere. Porro autem si
aliud velit, se non futurum esse

a Lir., *fragores.*

b Ms. Lirin., *voluntarie.*

c Idem eod., *saginario.* Sagmarius est mulus seu equus sarcinarius.

d Cod. Vat. Reg., *positum.* Duo hic incredibilia narravit ab auctore Vitæ, quem ex populari fama de Romæ gestis scribentem, in nonnullis bona fide errare potuisse, in Observationibus ad dissert. 5 Quesnelli part. 1, c. 1, animadvertimus. Incredibile scilicet est S. Hilarium Romæ fuisse in discrimine vitæ, eidemque custodes appositos, sive ne fugeret, sive ne a quopiam læderetur. Si quid enim periculi vel injuriæ a Celidonio amicis ipsi timendum erat in Urbe, multo magis metuendum fuisset in itinere, cum pedes, et solus, vel cum paucis Roma excessisset. Si vero S. Leo, suæ mansuetudinis oblitus, aliquam ei vim inferendam putasset, fuga ejus audita, nullo negotio potuisset precipere ut nonnulli ipsum statim insecuti, in Urbem reducerent. Sed violentiæ ejusmodi alienæ omnino erant a moribus ejus temporis, et a punitivæ indole; nec excogitate videntur, nisi ut Hilarii fuga a Romano judicio, specioso aliquo nomine excusaretur. Mox *communione* ejus reposuimus ex duobus mss. Lir. et Vat. Reg., pro *communione* suæ. Respicitur Romanum factum, quo Hilarius, qui questus fuerat, aliquos apud Gallias publicam sententiam promeritos, in Urbe sacris altaribus interesse, non acquievit ibidem conjungi communioni ejus Celidonio, quem rite et recte abs se in Gallicana synodo condemnatum putabat. Huc respiciens S. Leo epist. 10, c. 7, Hilarium *apostolicæ* communionis *exsortem* tradidit, eo quod ex Urbe aufugere maluit, quam una cum Celidonio sacris ibidem interesse.

e Lir., *In civitatis recessu.*

f Ita ex emendatione Cujacii. Mss. Lir., Arel. et Vat. Reg. *perperam*, *Misso primitus sancto Raven-*

moletum. Et quia tantorum virorum præsertim jam ad supernam gratiam vocatorum, nec in narratione audeo judicia ventilare, hoc breviter tetigisse sufficiat, quod solus tantos sustinuit, quod nequaquam minantes expavit, quod inquirentes edocuit, quod altercantes vicit, quod potentibus non cessit, quod in discrimine vitæ d positum communioni ejus, quem cum tantis viris damnaverat, conjungi nullatenus acquievit, quod custodibus apposis, hiemis rigore saviente, quos ratione non flexerat, credidit relinquendos. g In civitatem regressus, licet corporali infirmitate fractus, tamen perfectione sanctus et pietate promptissimus, totum se ad placandum tunc animum sancti Leonis inclinata humilitate convertit. h Misit primitus S. Ravennium tunc presbyterum, postmodum proprium successorem, deinde sanctum Nectarium sanctumque Constantium præcipuos sacerdotes. Et quia i quanta in hac causa dietaverit, huic operi nulla possum ratione connectere, k Auxiliaris tunc præfecti quæ fuerit sententia, credidi l inserendam, cujus hæc verba sunt: *Sanctos Nectarium et Constantium sacerdotes de beatitudinis tuæ parte venientes digna admiratione suscepi. Cum his sæpius sum locutus de virtute animi atque constantia, contemptuque rerum humanarum, quo inter fragilitates nostras semper beatus es. Nam quid potest in hac corporea vita esse l secundum, quæ cum sit misera, tamen non potest esse perpetua? Locutus sum etiam cum sancto papa Leone. Hoc loco, credo, aliquantum animo perhorrescis; sed cum pro-*

no, etc.

g Cod. Lir., *quantum.*

h Judicium Leonis in causa Celidonii, quo Hilarii sententia cassata fuit, contigisse an. 443, ex Valentiniani Novella, quam dedimus epist. 11, manifestum est. Porro Albinus, qui fuit præfectus prætorio Italiæ iterum an. 445, ex Novella 22 ejusdem Valentiniani, hanc præfecturam adhuc gerebat 13 kal. Julii an. 445, ex Novella 2, de Manichæis, nec non an. 446, ex Novella 1 et 2, de Testamentis, et an. 447, ex aliis Novellis. Igitur Auxiliarem præfectum prætorio Italiæ fuisse hoc tempore, quo ante Leonis judicium ad Hilarium scripsit, nonnulli perperam opinati sunt. Porro Auxentium præfecturam Urbis administrasse 18 kal. Maii an. 445 discimus ex Novella de Corporatis, tit. 26. Nisi in vitam Hilarii Auxiliaris nomen pro Auxentii errore librariorum irrepsit: hunc Auxiliarem, qui ex inscriptione Arelatensi adhuc servata, fuit præfectus prætorio Galliarum circa an. 455 (vide Maffei in Antiquit. Galliæ ep. 1, pag. 58) et Arelate residebat, ut ex Vita S. Germani Antissiodorensis colligitur num. 34, unde cum Hilario amicitiam inierat: hunc, inquam, Auxiliarem Auxentio in præfectura Urbis præcessisse credibilis est, quam successisse: siquidem cum de Hilarii negotio Romæ scripsit, ibidem præfecturam gerebat. Quæ enim pro Hilario gessit, antecesserunt Leonis epistolam, et Valentiniani Novellam editam vni id. Julias. Forte vero Auxiliaris, licet in Urbe per hoc tempus degeret, nec præfectus prætorio Italiæ, nec præfectus Urbis erat, sed præfecturam prætorio Galliarum iterum post Marcellum agebat hoc an. 445, et aliqua ignota de causa Romam petierat, ut aliis præfectis nonnumquam accidisse comperimus.

i Ms. Arel. in margine alia manu, *inserendum.*

l Idem eod. in marg. alia manu, *securum.*

positi tui tenax sis, et semper æqualis, nulloque commotionis felle rapiaris, sicut nullis extolleris illecebris gaudiorum, ego nec minimum quidem factum beatitudinis tuæ arrogantiae memini contagione fuscari. Sed impatienter ferunt homines, si sic loquamur, quomodo nobis conscii sumus. Aures præterea Romanorum quadam teneritudine plus trahuntur; in quam si se sanctitas tua subinde demittat, plurimum tu, nihil perditurus, acquiris. Da mihi hoc, et exiguas nubes parvæ mutationis serenitate compesce.

CAPUT XVIII.

Totum se pastoralibus muniis addicit et pœnitentiæ.

23. Talia percipiens totum se orationi, prædicationi, operationi velut incipiens mancipavit, rigore districtus, miseratione propensus, largitione promptissimus; non contentus quæ^a inveniebantur ingerere, nisi solatia consolationum rivis fletuum cumulasset. Unde sanctus^b Edesius ita prosequitur, dicens poetice :

Vidi ego præventum fletu, ^c magis ubere fletu,
Quod crevit nummis, cupiebat crescere votis.
Quam prorupta viget miseratio, quam cita donis
Gratia! nec solum fueras ad munera largus :
Majores comitantur opes pietate sinistra.

24. Abstinendo victu, operi insistendo, itinera pedibus conficiendo ita se tenuavit, fatigavit, exhaustit, ut vix quadragesimi octavi anni circulum adimpleret. Non enim virtutum celsa illa perfectio, quæ non solum locum, sed condignam in cœlis paraverat mansionem, moras diutius est passa terrenas. Sed fidelis servus implens præceptum, desiderans promissum, corpus suum diversis ægritudinibus mancipavit, ut supernæ monetæ^d aurum obrizum, ægritudinum caliculo excoctum, thesauris reconderetur æternis.

CAPUT XIX.

Visione cœlesti recreatur, qua etiam prænoscit successorem suum.

25. Ergo ubi infirmitate crescente, non virtus mentis, sed ipsa est corporis consumpta materies, quo studio alacri omnes et exhortatione relevare, in proposito permanere, facunda et necessaria persuasionem coegerit, neque explicare. Igitur in ultimo ambiguo constitutus, accepit manifestæ revelationis non mediocre solatium. Mens ejus ad hoc in sopore^e relaxata est, ut ei singularis præmii magnitudo patefacta virtutum suarum depingeret ornamenta. Videt sacris se interesse mysteriis. Intuetur tunicæ

^a Sic ex codd. Vat. Reg. et Boll. Apud Quesn., minus recte, *inhibebantur*.

^b Lir., *Edesius*.

^c Lir., *magno ubere fletus*. Bollandistæ hos versus exhibent ex emendatione P. Possini, qui ex apiculis in membrana Reginæ signatis eos sibi visus est posse restituere sic :

Vidi ego præventum fletu magis ubere fletus,
Quod dabat in nummis, cupiebat crescere votis.
Quam prompta viget miseratio, quam cita donis
Gratia! nec solum fuerat ad munera largus,
Majores sed opes avida pietate ministrat.

Hanc lectionem Joannes Salinas prætulit.

^d Idem Lir. cod., *verum*, et mox, *caliculo excoctum*,

A Aaron quondam pontificis tegmine decoratum, quod divina per Moysen jussione miratum fuerat artis varietate contextum. Duodecim gemmarum multiplici ac diverso splendore pectus ornari, ejusdemque niveo humeros fulgore vestiri. Stola quoque dispari varietate micante membra circumdari, quam bysso, ^f cocco, jacintho, radio coruscante, colore dissono metallo pretiosam spiritalium manus docta decoravit artificum. Pretiosiora pulchritudinum quam diximus ornamenta, quia Deo sunt auctore formata atque constructa, ^g tinnivolentia commota gressibus incedentis, et intrinsecus malogranatis illisa, ictibus claris personabant extrinsecus salutiferumque tinnitum. Cuique ita meritorum perennium donis, præmiis atque muneribus se cerneret adornatum, humano affectu adjici sibi desuper vestimenta omnimodis flagitabat. Quod ubi didicit abnegari, et vidit filium suum sanctum Ravennium applicari ad divina mysteria consecranda, intellexit se esse migraturum. Quam beatus igitur, quamque inclitus Pater, qui adhuc in sæculo constitutus, illius^h veri sacerdotis, quem in multiplici colorum varietate non figura, sed meritorum veritas proprie decorabat, est præmium consecutus. Cur non ei monstraretur in tunicæ illius tegmine, quod in omni virtutum diversitate possederat? Cur non ei revelaretur in vestimenti illius pulchritudine, quod erat ei in stola perpetua compensandum? Quem enim decoraverat continentia mentis illasæ, et in quo immaculatæ conscientia lucebat auctoritas, merito lamina aurifugentis speculum verecundæ frontis ejus obtexerat. Quem virtutum semperⁱ extulerat principatus, dignum pretiosorum lapidum textus ornabat. Cur non bysso circumdaretur, quem^j castitatis zona constrinxerat? Nam, ut vere loquar, principalis ejus lamina auctoritate fidei et ignea flamma rutilavit. Gemmæ quoque omnium virtutum splendore sidereo micuerunt: rationale micuit pectoris, fulsit^k elogium pietatis, justitiæ byssinum, continentia cingulum, prædicationis tinnivolum, malogranata bonæ spei opere et sermone jugiter sonuerunt.

CAPUT XX.

Hilarii morituri exhortatio ad suos.

26. Cum ergo tanta ac tali esset consolatione relevatus atque perfusus, congregationi ad solatium pariter et exemplum alacri sermone disseruit, ista^l omnes allocutionis voce compellans adjecit: « Vitæ

^e Lir., *laxata*.

^f Idem ms., *croco*.

^g Cod. Lir., *tinniola*, Vat. Reg., *tinnivola*, id est tintinnabula a veste pendente, quæ incedendo concutiebantur. Apud Sidonium, *tinnibulatas* legitur; et forte *tinnibula* hoc loco legendum est. Post pauca pro *claris* cod. Lir. habet, *clarum*.

^h Quesn. ex mss. Lir. et Arel., *viri*; ac in margine notavit, *forte veri*. Hanc lectionem, quam editio Rom. exhibet, prætulimus.

ⁱ Lir., *exaltat*; Arel., *principalitas*.

^j Lir. addit, *zeli*.

^k Cod. Arel., *logium*; et postea Lir., *tinniolum*.

^l Codd. Lir. et Arel., *omnis*.

curricula hucusque peregrimus; jam ad illud tremendum supernæ majestatis evocamur examen. Viam carnis hujus et incertam vitam sæculi præsentis ingressi, jussionibus parvimus Creatoris, ^a ac servitutis propriæ peractis officiis, ad veram perennemque patriam prælata consolatione migrabimus. Militavimus hucusque spiritali militia. ^b Infidi corporis aculeos cilicii asperitate contulimus. Abstinentiæ rigore ac vigiliarum lassitudine universa vitiorum certamina auxilio superavimus desuper implorato. Cegitationum laqueos sancta meditatione dirupimus. Occupati studiis doctrinæ cœlestis, talentum perennitatis multitudini fidelium non cessavimus erogare. Navigavimus per vitæ istius pelagus, et diversa, juvante Domino, virtutum mercimonia cum fenore usuræ salutiferæ Deo referenda percepimus. Ad portum quietis Domino gubernante cœpimus propinquare. Cum istius mundi principibus, cum quibus Apostolus describit bellum jure esse, confliximus, quod nulli deerit quicumque ad beatitudinem cœlesti gratia præcedente, et industria subsequente voluerit pervenire. Absolutum me et liberatum ad Domini mei intuitum credo eodem propitiante venturum. Ad ea ^c præmia obtinenda perseveranti cursu vobis sunt peragenda certamina. Ille utique, qui se livore proprio perdidit, qui procul odoratur bellum (*Job. xxxix, 28*), et ad vocem tubæ, quasi cuncti esse debeant in sua potestate, diutina antiquitate callidus, subtilitate dolosus, decipiendi assiduitate atque arte peritus, qui electis pascitur escis, et perditione perfectorum saginatur, pœnam propriam, salutem reputat alienam, non medioere æstimans solatium, si ad superna tendentes laqueis capiat peccatorum, et funibus perditionis; quos etiam propheta suspirans dicebat: *Funes peccatorum circumplexi sunt me (Ps. cxviii, 51)*. Illic salutis humanæ inimicus cavendus est; huic omnimodis oppugnandum est et resistendum. Quomodo enim poterit incedere jam ligatus, vel audebit repugnare captivus? Habebit procul dubio in infernali pœna participem, quem tenuerit in sæculi voluptate consortem. Hujus fortitudinem Dominus beato Job monstrans, ita dicit: *Aurum reputat velut lutum; Jordanis alveum avido se æstimat ore sorbere (Job. xli, 21, 22)*. Quid est, *aurum reputat ut lutum?* nisi sanctorum vitam, velut lutum se æstimat calcaturum: proclamante propheta: *Erue de luto sæcis pedes meos (Ps. xxxix, 3)*. Jordanis autem fluentia quæ sunt, nisi baptismi sacramenta, quæ sua credit impugnatione devoranda? Lutea compago antiquitatem potentiamque ejus non potest sine Dei gratia superare; tamen jugi certamine et indesinenti conflictu ejus sunt insidiæ tolerandæ. Spectator certaminis humani quotidianam exercitii palæstram placidos intuetur. Videt ignita jacula dirigi, sed lacrymarum facit fonte restinguui. Cernit laqueos præparari; sed orantes

A cruit et plorantes, ut cum vera exultatione decantent: *Oculi mei semper ad Dominum, quia ipse evellet de laqueo pedes meos (Ps. xxiv, 15)*: ut liberi ad annuntiandam pacem incipiant esse prætiosi. Et ideo quidquid in præsentis potest ab auctoris amore separare, æstimandum est inimicum. Si me humana non fallit illusio, grandis tempestas huic imminet civitati: non mediocris, sed satis gravis incumbit afflictio. Ad omnia contraria adversaque vos jugiter præparete. Fidem Trinitatis immobiliter retinete. Scripturarum interiora penetrate, ut abyssum invocantes *in voce cataractarum*, id est credentium, ^d terras dono superno irrigare omnimodis non cessetis. Sit vestis asperior, panis grossior, cibus durior. Iter nihilominus conficiatur pedibus expeditis, ne necessitas subita B perniciem novi laboris inferat delicatis: quia ut exercitatio rebustum, sic desidia reddet ignavum.)

CAPUT XXI.

Mortem prænuntiat ac moritur.

27. Hac igitur adhortatione completa, jubet congregationem mœstam sacrificium vespertinæ laudis offerre, et cibum consuetudinaria refectione percipere, dicens: *Hora diei undecima anima mea de corporis domicilio liberata ad supernum judicem festinabit*. Cumque modulatione psalmodum solita officia auctoris in laudibus alacer cœpisset offerre; jam rediens atque commigrans, inquit: « Voces sanctæ, voces quæ ad aures pervenitis auctoris, me quoque Domino commendate. » Fratrum deinceps refectione completa, manu oculos atque os crucis Dominicæ signo muniens, et in oratione persistens, securus innumeris sanctorum ^e choris occurrentibus lætus gaudensque profisciscitur ad patriam supernam.

28. Hinc jam qualiter sit universa civitas congregata, quemadmodum unusquisque non patrem aut matrem vel unicum, sed omnium religiosorum atque orphanorum singularem fleverit genitorem, quis ut dignum est explicabit? Nullus a fletu, nullus cessavit a genitu. Parem cunctis luctum dilectio universalis iudixerat; eratque velut seminarium lacrymarum, generalis dolor omnium diligentium. Ubi basilicæ beati ac protomartyris Stephani venerabile corpus illatum est, ^f totius populi cum fletu vox una procedit. *Hæc, inquit, dies querelas injustæ imputationis perpetuo resecavit; ut amplius quam in prædicatione sufficit non dicamus. Fidei populus nimio ardore succensus membra sancta, dum vult contingere, pene discersit.*

CAPUT XXII.

Exsequiæ S. Hilarii.

29. Studio congregationis effectum est ut columnis ardentibus cereorum hinc et inde populus abigerent ^g irruentes nocte. Vigiliis expeditis, cum mœsti solis claritas reputaretur obscura ad exsequias vene-

^a Adjecimus ac ex edit. Rom.^b Ms. Lir., *Infidelis*.^c Ex edit. Rom. D. Salinas addidimus, *præmia*.^d Cod. Lir., *iras, et dein, vestitus, pro vestis*^e Lir. addit, *sacris*.^f Arel. cod., *citius*.^g Edit. Salinas, *irruentes. Noctis vigiliis*.

randas, non solum fidelium, sed etiam Judæorum concurrunt agmina copiosa: omnium lacrymæ invicem se superare certabant. Deficiente voce, gemitus incredebant. Hebræam concinentium linguam in exsequiis honorandis audisse me recolo. Nam nostros ita mæror obsederat, ut ab officio solito impatiens doloris inhibuerit magnitudo. ^a Dein cum ante beati Genesii altare sanctum corpus inferrent, utriusque sexus tantus cum lacrymis datus est clamor, ut astra ipsa percussa vicarium e cælo reddiderint insolitum, et tonitruis comparandum, fragore ^b consono reboatum. Hinc iterum nova dilectio graviore fletu corda succendit, dum singuli cupiunt fimbriam decerpere, corpusque contingere. Sancti Basilii tum presbyteri, nunc pontificis summi invenit industria, ut maximam partem conpatorii utraque manu discerptam, qua corpus ejus tegebatur, ^c arriperet, et longius recedens dividendo populis erogaret. Dum dispertiendi studio lætificat populum tanto munere, paululum retrahuntur a sepulcro, et sic corpus illud venerabile atque decorum, ne iterum devotis ^d læderetur obsequiis, clam est positum in sepulcro. Quod ubi populi intellexerunt esse tumulatum, tantum subito omnes clamorem cum gemitu proprio reddiderunt, ut tecta ipsius basilicæ discissa corruiere et populos obruere putarentur.

CAPUT XXIII.

Quam pretiosa S. Hilarii memoria et vitæ fructus uber.

30. Vita illius in morte sit apud animos omnium pretiosa et desiderium tam ^e cælestis antistitis in laudem renascitur. Eodem tumulato, cum plausu cœpi doctrina illius recenseri, memoria cum gloria prædicari; mundi contemptus, compunctionis affectus, lacrymarum fluxus, temporalitatis impetus, pietatis thesaurus, justitiæ culmen, temperantiæ moderamen, ^f omnibus in exemplum trahuntur. Quid plura? Civitas universa quidquid sacramento confirmare voluisset, nomen ejus proferebat; astruens similem postmodum non futurum. Sed summum est, quod orante ipso amor verus utcumque potuit labere mendacium. Nam non solum in successoribus, sed adhuc in multorum pontificum renasci non cessat augmentis; cum quibus dum ^g laborans hic participat temporarios fructus, sine dubio æternorum compar efficitur gaudiorum; sicut arbor paradisi fecunda, ^D et quid in præsentibus offerat, et quid postmodum gignendo relinquat, singulari ^h posteritatis fertilitate procreare non desinit. Quancumque seu per ipsum nutu cælesti, seu post ipsum Dei providentia ordinati sunt sacerdotes, qui ejus intercessionem respondere eruditione ⁱ doctrinæ, ac crescentibus meritis, gratia juvante, contendunt. Felix, qui non tantum

^a Lir. et Bolland., *Demum antequam beati.*

^b Boll., *cum sono.*

^c Cod. Lir., *arriperet.*

^d Quesn., *redderetur.* Correctionem præbuit ms. Vat. Reg.

^e Lir., *singularis.*

^f Quatuor voces seqq. desiderantur in Vat. Reg.

A propriæ civitati ex sua institutione providit, verum etiam in diversa loca illuminare accensis fidei calore innumeris lampadibus, et super candelabrum ponere procuravit. Ac sic in singulis ejus gratia concalescens quotidianis profectibus generata renascitur: quia quicquid ex ejus institutione producit, ^k eidem meritiissime deputatur. Capitis utique lucris ascribitur, quicquid membrorum uberrimo cultu percipitur. Pro omnibus sollicitus, in certamine vitæ istius constitutis orationum solatiâ impendit, præsentium visitationis attribuit, sanctæ castigationis vel increpationis innumera ac reverenda præcepta seminavit spiritalis et peritus agricola, nunc inimitans et dolens, exsultans et tristis, lætus et anxius, turbulentus et patiens, serenus atque terribilis, durus et placidus, ^B remissus atque districtus; nunc suspirio gemens, sed cum gaudio uberes lacrymas fundens. De cujus pectoris exundanti fluvio et fonte charitatis irriguo sic hausit unusquisque quod voluit ac potuit, ut nullum damnum largitas sancta sentiret; sed erogando cumulum potius fenerator thesauri cælestis acceperit. Quia hæc est munerum natura cælestium, ut profusiori fenore in se jugiter crescat, et cum defecisse putetur, quasi semper incipiat, atque ^l imminutionis paupertatem descendens augmentum quoddam de detrimento dispensator divinus semper obtineat.

CAPUT XXIV.

Elogium Hilarii.

31. O magna, præcelsa ac singularis caterva gratiarum! Quam veneranda recordatione obtutibus præsentatis, et beneficiis sentitis, profectibus nostris adhuc militare cognosceris! Tot annorum spatiis evolutis, in tuorum filiorum renasci non cessas honoribus atque reparari. Juste perpetuis laudum titulis honoraris, qui interpellaris et audis, pro supplicantiibus intercedens conveneris et reddis; constringeris, et ut postulata impetrentur exsequeris; rogaris, et Deo præstante obtineres non desinis. Ecce laudis pretiosum titulum, post emeritæ sanctitatis excessum. Ecce caput laureis virentibus et crucis stemmate coronatum, et fructu virtutum folioque contextum, quod non defluit in æternum. Ecce præconium post obitum triumphalibus meritis proponendum. Jacet in sepulcro ejus corpus conditum, ^D cujus precibus reserantur regna cælorum. In diversa virtutum culmina innovari tuorum non desistunt insignia meritorum. Cur anima tua non majora præstet in paradisi beatitudine posita, quam in sæculi certamine constituta; cujus virtutem ne signa proderent, oratio impetravit? Unicum pignus et decus sacerdotii, et totius cælestis scientiæ thesauri jugiter ex tuo corde manarunt. Lucerna tua fidei lumino

et apud Boll.

^g Lir., *laborem temporariis fructibus.*

^h Idem cod., *prosperitatis.*

ⁱ Lir. ms., *doctores.*

^j Lir., *divina;* et postea Arel., *accensæ.*

^k Lir., *ejusdem meritis deputatur.*

^l Ibidem, *in munitionis.*

splendens, etiam cæteras super Ecclesiæ candelabrum positas lucere concessit. Vocatus ab auctore ad laboris fructum et perenne refrigerium feliciter pervenisti, in illa beatissima patriarcharum societate receptus, animæ tuæ singularia modo conspicias ornamenta : quæ ita creverunt divinæ gratiæ adjumento, ut pretiosis virtutum manibus perenniter conspicua decorentur.

32. Qui continentiæ puritate omnium Scripturarum thymiamate templum tui cordis et corporis flagrare fecisti, et ut in eo auctor requiesceret, perennis industriæ vigilantia præparasti. Qui secreti amore animi quoque affectumque pavisti. Qui cum psalmodiarum modulatione flumina lacrymarum junxisti. Qui in decachordo præceptorum moribus pariter et vocibus præsulasti; vias duras custodiendo vita et institutione prædicasti. Qui spiritalis organi cœlestis harmoniæ suavisono cantu^a variam modulaminis dulcedinem concrepasti. Qui sacrificio jejunii exteriori hominem continens, vigiliarum solita assiduitate interiorem cursu strenuo oblectare non destitisti. Illud autem prætereundum esse non credidi, qui

^a Lir., *varia modulationis dulcedine*; et dein ms. Arel., *sacrificiis*, pro *sacrificio*.

^b Quesn. inseruit particulam *aut*, quam utpote redundantem expungendam putavimus. Boll. omittunt etiam voces, *ante reparationis diem*, quæ cum in mss. legantur, retinendæ fuerunt.

A^b ante resurrectionis diem, dum Campilapidei spatia peragrasti, pastores singulos unda baptismi regenerando^c baptizasti, et baptizatos recte vivere docuisti. Fac ergo, quæsumus, ut qui te ad Christum feliciter venisse, et sine fine te reguare cum illo gloriamur, tuis continuis precibus muniamur, interventu protegatur, et qua frueris cum Christo gloria perfruamur^d.

33. Cum ergo tanti talisque viri testimonium merita ejus perhibuerint, digneque facta laudaverint, quia possibilitatis immemor, impulsu amoris, incautus ad tantum præconium prosilivi, veniam sperare præsumpsi : ut in illo meritorum suorum præclaro fastigio constitutus, etiam pro me interpellare non cesset, illisque venerabilibus patriarcharum cœtibus aggregatus, ad præsidium nostrum turbam piæ^e socialitatis asciscat; obtinens ut non actu meo, non ignavia contristetur : quocirca me ejus suffragium munit, sed suis patrociniis meritum sacerdotis in illa examinatione tremenda faciat inveniri : regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

^e Vat. Reg. omittit, *baptizasti*.

^d Illic desinit cod. Vat. Reg. nec non is quo usus est P. Possinus, ut Bollandi continuator tradit. Ex hoc indicio idem videtur hic codex, ac Vat. Regina.

^e Quesn., *soliditatis*. Ex Boll. et Salinas emendavimus, ut in mss. legitur.

EPITAPHIUM S. HILARII

In tabula marmorea parieti infixæ in ecclesia sancti Honorati.

Antistes Domini, qui paupertatis amorem
Præponens auro, rapuit cœlestia regna,
HILARIUS; cui palma obitus, et vivere Christus;
Contemnens fragilem terreni corporis usum,
Hic carnis spoliū liquit ad astra volans.

^a Spernit opes dum quærit opes, mortalia mutans,
Perpetuum cœlum donis terrestribus emit:
Gemma sacerdotum, plebisque orbisque magister.

Rustica quin etiam pro Christo munia sumens,
Servile obsequium non dedignatus adire,
^b Officio vixit minimus, sed culmine summus.
Nec mirum si post meruit tua limina, Christe,
Angelicasque domos intravit et aurea regna,
Divitias, paradise, tuas, fragrantia semper
Gramina, et halantes divinis floribus hortos,
Subjectasque videt nubes et sidera cœli.

Inscriptio tumulo ipsi S. Hilarii insculpta.

SACROSANCTÆ LEGIS ANTISTES
HILARIUS HIC QUIESCIT.

^a Arel. cod., *sprevit*; et mox Lir., *vitans*, pro *mutans*.

^b Bolland., *obsequio*.

ADMONITIO IN S. HILARII ARELATENSIS OPUSCULA.

1. Primum locum tribuimus sermoni S. Hilarii de Vita S. Honorati episcopi Arelatensis, quem editionem notationibusque locupletatum edidit P. Rosweidus an. 1620, iterumque Jo. Bollandus tom. II.